

^HMİLLETLERARASI DERDESTLİK (Lis Alibi Pendens)

Arş. Gör. Ersin ERDOĞAN*

1. Genel Olarak

Bir uyuşmazlık konusu hakkında birden fazla ülkede birden fazla mahkemenin yetkili olması durumu söz konusu olabilir. Örneğin bir Fransız ile bir Türk arasında yapılan satım sözleşmesinde malların ifa yeri olarak Paris kararlaştırılmış, davalının yerleşim yeri de Ankara ise Türk mahkemeleri davalının yerleşim yeri nedeniyle yetkili olacak, muhtemeldir ki borcun ifa yeri sebebiyle Fransız mahkemeleri de yetkili olabilecek, hatta aradaki ilişki nedeniyle uyuşmazlıkla daha sıkı ilişkili üçüncü bir ülkenin de yetkisi gündeme gelebilecektir. Bu halde ilgili mahkemeler arasında milletlerarası yetki bağlamında pozitif bir yetki uyuşmazlığı çıkar¹. İşte aynı uyuşmazlık hakkında birden fazla ülke mahkemesinin yargılama yürütmesi halinde sorun olarak ortaya çıkan mesele, milletlerarası derdestlik yahut yabancı derdestlik olarak adlandırılır.

HMK m. 114 gereği iç -milli- uyuşmazlıklar açısından derdestlik, yani aynı davanın daha önceden açılmış ve halen görülmekte olması hali bir dava şartıdır. Bu çerçevede, yargılamanın her aşamasında taraflarca ileri sürülebilir ve hakim tarafından re'sen dikkate alınır ve ikinci davanın açıldığı mahkemece derdestlik nedeniyle davanın usulden reddine karar verilir. Yabancılık unsuru içeren uyuşmazlıklar açısından da esas itibariyle derdestlik hali, hakimin hukukuna göre belirlenecektir. Bu manada davanın hangi

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı

¹ **Baeumer**, Annette; Die auslaendische Rechtsaengigkeit und ihre Auswirkungen auf das internationale Zivilverfahrensrecht, Berlin 1999, s. 1; **Cheshire**, Geoffrey C./**Fawcett**, James J./**Carruthers**, Janeen M./**North**, Peter; Private International Law, Oxford 2012, s. 440.

anda açılmış olduğu, aynı davadan ne anlaşılması gerektiği hususları *lex foriye* göre belirlenecektir². Örneğin, Türk mahkemesindeki bir davanın açılış anı ile ilgili yabancı bir ülke hukukunun uygulanması mümkün değildir. Zira böyle bir uygulama hem pratik düşünceler ve usul ekonomisine uygun olmayacak hem milletlerarası karar ahengi bağlamında bir fayda sağlamayacak hem de tarafların bu kapsamda korunmaya değer farklı bir beklentilerinden söz edilemeyecektir. Derdestlik, saf görülecek yargılamanın işleyişi ile ilgili bir durumu ifade eder ve bu manada halihazırdaki kabule³ aykırı bir yorum yapmayı gerektirecek bir sebep mevcut değildir. Mesele, yurt dışındaki bir mahkemede açılmış olan davanın, derdestlik itirazına konu olarak veya hakim tarafından re'sen gözetilerek HMK m. 114'te öngörülen etkiyi gösterip göstermeyeceği noktasındadır.

Bu çalışmada, derdestliğe ilişkin olarak öz kavramsal açıklamadan sonra hukukumuzda ileri sürülen görüşler incelenecektir. Bu çerçevede milletlerarası derdestlik konusunda mevzuatımızda gerçekten genel bir hüküm bulunup bulunmadığı ve Türk hakiminin mevcut durum karşısında nasıl karar vermesi gerektiği tartışılacaktır. İlgili yerlerde Avrupa Birliği içerisinde, Kıta-Avrupası milli hukuklarında ve Anglo-Sakson hukukunda milletlerarası derdestliğin nasıl ele alındığı meselesi, mevcut görüşler temelinde karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bunun dışında özel olarak MÖHUK m. 41⁴ ile m. 48'de yer alan hükümlere ilişkin tartışmalara girilmeyecektir.

² **Rixen**, Hermann; Die Anwendung ausländischen Verfahrensrechts im deutschen Zivilprozess, Regensburg 1999, s. 162-163.

³ Yabancılık unsuru içeren uyuşmazlıklarda usul hukuku meselelerine uygulanacak hukuk konusunda yıllardır neredeyse evrensel olarak hakim in hukukunun uygulanması gerektiği kabul edilmesine rağmen, artık bunun mutlak olmadığı, özellikle maddi hukuk ile ilişkili somut bazı usul hukuku meselelerine hakim in hukuku dışında bir hukukun da uygulanabileceği tartışılıyor. Bu konuda bkz. **Arnold**, Anne K.; Lex Fori als versteckte Anknüpfung, Berlin 2009; **Jaeckel**, Fritz, Die Reichweite der lex-fo-ri-Regel im internationalen Zivilprozessrecht, Berlin 1995; **Coester-Waltjen**, Dagmar; Internationales Beweisrecht: Das auf den Beweis anwendbare Recht in Rechtstreitigkeiten mit Auslandsbezug, München 1983; **Radtke**, Manfred; Der Grundsatz Der Lex Fori und Die Anwendbarkeit Ausländischen Verfahrensrechts, 1982; **Grunsky**, Wolfgang; "Lex Fori und Verfahrensrecht", ZJP 89, s. 241-259.

⁴ Bu konuda kapsamlı inceleme için bkz. **Akıncı**, Ziya; Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesine Dayanan Yabancı Derdestlik, Ankara 2002.

2. Kavram

Derdestlik, bir uyuşmazlığa ilişkin olarak beraberinde belirli usuli sonuçları getiren, mahkemelerden birinin hüküm vermesi ile ortadan kalkacak olması nedeniyle zamansal anlamda sınırlı, bir askıda olma halidir⁵. Roma hukukundan beri aynı uyuşmazlığın birden fazla yargılanması, *ne bis de eadem re sit actio*, istenmemiştir. Zira bu durum hem gereksiz emek, zaman ve para kaybına neden olacak hem de neticede iki farklı kararın ortaya çıkma ihtimali nedeniyle hukuki kesinliğe ve güvenliğe zarar verecektir⁶. Hukuk Muhakemeleri Kanunu, derdestliği ismen zikretmeksizin aynı davanın daha önce açılmış ve halen görülmekte olmaması halini, olumsuz bir dava şartı olarak düzenlemiştir. Şu halde ilk tespit edilmesi gereken husus, derdestlik açısından aynı davadan ne anlaşılması gerektiğidir.

Aynı davadan söz edilebilmesi için ilk olarak tarafların aynı olması gerekmektedir⁷. Ancak burada belirleyici olan, tarafların kimliği⁸ ve verilecek hükmün diğer dava açısından kesin hüküm teşkil edip etmemesidir, yoksa ilgili davalar açısından tarafların konumları önemli değildir, yani ilk

⁵ Baeumer, s. 5.

⁶ Hk-ZPO/Saenger, Art. 261, para. 1; Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder; Medeni Usul Hukuku, Ankara 2014, s. 291; Şanlı, Cemal/Esen, Emre/Ataman-Figaneşe, İnci; Milletlerarası Özel Hukuk, İstanbul 2013, s. 395-396; Simons, unalex Kommentar Brüssel I-VO, vor Art. 27-30, para. 1; Hess, Burkhard; Europäisches Zivilprozessrecht, Heidelberg 2010, s. 321; Jaeckel, s. 85.

⁷ Zöller/Greger, Art. 261, para. 8a; Prütting/Gehrlein/Geisler, Art. 261, s. 788; Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartman, Art. 261, s. 1077; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 291; Thomas/Putzo/Reichold, Art. 261, s. 474; Pekcantez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet; Medeni Usul Hukuku, Ankara 2013, s. 847; MüKo-ZPO/Becker-Eberhard, Art. 261, s. 1549; Hk-ZPO/Saenger, Art. 261, para. 17; Karşlı, Abdurrahim; Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı, İstanbul 2011, s. 435; Tanrıver, Süha; Medeni Usul Hukukunda Derdestlik İtirazı, Ankara 2007, s. 66; Kuru, Baki; Hukuk Muhakemeleri Usulü, C. IV, İstanbul 2001, s. 4233; Üstündağ, Saim; Medeni Yargılama Hukuku, İstanbul 1997, s. 485.

⁸ İlgili kişinin bir davanın tarafı iken diğer davada kanuni temsilci olması halinde taraflarda aynılıktan söz edilemeyecektir. Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartman, Art. 261, s. 1077; MüKo-ZPO/Becker-Eberhard, Art. 261, s. 1549.

davanın davacısı ikinci davada davalı, davalısı da davacı konumunda bulunabilir⁹.

Derdestlik itirazı bağlamında aynı davadan söz edilebilmesinin ikinci koşulu, uyumsuzluk konularının ve sebeplerinin aynı olmasıdır¹⁰. Bu unsur

⁹ **Zöllner/Greger**, Art. 261, para. 8a; **Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartman**, Art. 261, s. 1077; **Thomas/Putzo/Reichold**, Art. 261, s. 474; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 847; **MüKo-ZPO/Becker-Eberhard**, Art. 261, s. 1549; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 847; **Kuru**, C. IV, s. 4233. ABAD ise Birlik müktesebatı çerçevesinde tarafların aynı olması konusunu, davada aynı rolde bulunmak koşuluna bağlamıyor, ancak mutlak manada aynı kişi olmayı da aramıyor, şayet uyumsuzluk konusuna ilişkin olarak tarafların menfaatleri örtüşüyor ve birine karşı alınacak hüküm diğeri açısından da kesin hüküm teşkil ediyor ise yine bu koşulun gerçekleşmiş olduğunu kabul ediyor. ABAD, 19.5.1998, C-351/96, *Drout Assurances SA v. CMI*, para. 19, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61996CJ0351&from=EN> (son erişim tarihi: 21.7.2014). Yine davalardan birinin tüzel kişilik adına yürütülürken diğeri de hukuken sahibi olan kimseye karşı, örneğin perdeyi kaldırma teorisi çerçevesinde, bizzat yürütülmesi halinde de tarafların aynılığından söz edileceğini belirtiyor. **Simons**, unalex Kommentar Brüssel I-VO, Art. 27, para. 28. Şayet davada, davacı ve davalı rolünde birden fazla kişi var ve aynılık yalnızca bazıları açısından söz konusu ise bu durumda yalnızca ilgili taraflar açısından m.27 uygulanacaktır. **Magnus/Mankowski/Fentiman**, Art. 27, para. 7; **Simons**, unalex Kommentar Brüssel I-VO, Art. 27, para. 26; **Hess**, s. 324.

¹⁰ **Zöllner/Greger**, Art. 261, s. 873; **Prütting/Gehrlein/Geisler**, Art. 261, s. 788; **Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartman**, Art. 261, s. 1077; **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 291; **Thomas/Putzo/Reichold**, Art. 261, s. 475; **MüKo-ZPO/Becker-Eberhard**, Art. 261, s. 1550; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 847; **Hk-ZPO/Saenger**, Art. 261, para. 18; **Karlı**, s. 435; **Tanriver**, s. 71; **Kuru**, C. IV, s. 4237; **Üstündağ**, s. 485. Dava sebebinin aynı olması hususunda ise ABAD, çekirdek alan teorisi olarak adlandırılan (Kernpunkttheorie-Heart of the Actions) teoriyi geliştirmiş ve davaların aynılığından söz edilebilmesi için dava konusu (Gegenstand- mème object-il medesimo oggetto-el mismo objecto-subject matter) ve dava sebebi (Grundlage-mème cause-il medesimo titolo-la misma causa-cause of action) ayrımına gitmiştir. Bu manada belirleyici olan çekirdek alanlarının aynı olmasıdır. Dolayısıyla bir devlet mahkemesinde açılan dava dilekçesinde sözleşmenin geçersizliği ileri sürülürken, diğeri bir devlet mahkemesinde aynı sözleşmenin gereğinin yerine getirilmesinin istenmesi halinde, dava konularının aynılığından söz edilebilecektir. **Simons**, unalex Kommentar Brüssel I-VO, Art. 27, para. 30; **Hess**, s. 322; **Rechberger/Klicka**, Art. 232-233, para. 16; **Rüssmann**, Helmut; “Die Streitgegenstandslehre und die Rechtsprechung des EuGH - nationales Recht unter gemeineuropäischem Einfluss”, ZJP 111, s. 402; **Walker**, Wolf D.; “Die Streitgegenstandslehre und die Rechtsprechung des EuGH - nationales Recht unter

Roma hukukundan beri geçerli olan *ne bis in idem* prensibinin derdestlik kurumu vasıtası ile medeni yargı içerisindeki uygulamasıdır ki aynı uyuşmazlık konusuna ilişkin tekrar yargılama yapılmasını yasaklar. Dava konularının aynılığı ise her iki davanın temeli olan somut yaşam ilişkisi ile talep sonuçlarının¹¹ örtüşmesi halinde söz konusu olur¹². Salt talep konusunun miktar yahut değerinin değiştirilmesi halinde ise aynılığın ortadan kalktığı söylenemeyecek, derdestlik itirazı yine ileri sürülebilecektir. Birinci dava hakkında verilecek hüküm ikinci dava açısından bağlayıcı olsa bile salt bir ön meselenin cevaplanması bağlamında mesele ele alınmış ise, dava konularının aynılığından söz edilemeyecektir¹³.

Aynı davanın birden fazla Türk mahkemesi önünde görülmesi halinde ne yapılması gerektiği HMK m. 114 ve 115'te düzenlenmiştir. Yukarıda da zikredildiği üzere milli derdestlik halinde dava şartı eksikliği nedeniyle ikinci dava usulden reddedilecektir¹⁴. Ancak aynı uyuşmazlığın hem bir Türk mahkemesi hem de yabancı bir mahkeme önünde görülmesi halinde ne yapılması gerektiğine ilişkin ne Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ne de Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkındaki Kanun'da doğrudan bir düzenleme vardır. Yalnızca MÖHUK m. 41, Türklerin kişi hallerine ilişkin davalar bakımından ve m. 47, yetki sözleşmesi ile öngörülen mahkeme bakımından yabancı derdestliğin dikkate alınmasını öngörmüş-

gemeineuropäischem Einfluss", ZZZ 111, s. 433. Ayrıca bkz. ABAD, 8.12.1987, C-144/86, Gubisch Maschinenfabrik KG v. Giulio Palumbo, para. 19, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61986CJ0144:EN:HTML> (son erişim tarihi: 20.7.2014).

¹¹ Bu çerçevede aynı maddi ilişki açısından açılmış müspet tespit davası ile menfi tespit davası arasında aynılıktan söz edilebilecekken, tespit davası mevcut iken eda davası açılacak olursa artık talep sonuçları farklı olacağından derdestlik itirazı söz konusu olamayacaktır. **Thomas/Putzo/Reichold**, Art. 261, s. 475; **MüKo-ZPO/Becker-Eberhard**, Art. 261, s. 1550; **Hk-ZPO/Saenger**, Art. 261, para. 19; **Kuru**, C. IV, s. 4254. Fakat bu durumda hukuki yararın bulunmaması neticesi ile karşılaşılabilecektir.

¹² **Thomas/Putzo/Reichold**, Art. 261, s. 475; **MüKo-ZPO/Becker-Eberhard**, Art. 261, s. 1551.

¹³ **Zöller/Greger**, Art. 261, s. 873; **Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartman**, Art. 261, s. 1078; **Thomas/Putzo/Reichold**, Art. 261, s. 475, **Baeumer**, s. 7.

¹⁴ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 291; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 521.

tür¹⁵.Yine taraf olunan bazı milletlerarası antlaşmalarda derdestliğe ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir¹⁶. Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkındaki Kanun'da düzenlenen iki durumda, şayet dava yabancı mahkemede açılmışsa derdestlik itirazı nasıl ileri sürüleceği ve mahkemece itiraz üzerine ne yönde karar verilecektir soruları da cevaplanmamıştır.

Bu çerçevede görüşümüzü belirtmeden önce yabancı bir mahkeme önünde açılmış olan davanın derdestlik sadedinde dikkate alınıp alınamayacağına ilişkin Türk öğretisinde ileri sürülen görüşler, ilgili kısımlarda karşılaştırmalı olarak yabancı hukuk sistemlerindeki mevcut kabul ve uygulamalara da atıf yapılarak incelenecektir.

3. Türk Hukukunda Milletlerarası Derdestlik Yaklaşımı

a. Milletlerarası Derdestliği Açık Hüküm Olmadıkça Egemenlik Yetkisinin İhlali Kabul Eden Görüş

Hukukumuzda hakim görüş, Türk mahkemelerince milletlerarası derdestliğin dikkate alınmayacağı yönündedir. Buna dayanak olarak iç hukukta kabul edilen derdestlik itirazının yabancı mahkemelerde görülen davalar açısından da tanınmasının, yabancı mahkemeler lehine Türk mahkemelerinin yetkisinden feragat neticesini doğuracağı ve bu nedenle egemenlik ilkesinin zedeleneyeceği belirtilmiştir¹⁷. Bir diğer gerekçe de Türk hukukuna göre dava açma hakkı olan bir kimsenin, söz konusu hakkının yabancı bir ülkede açılan dava nedeniyle elinden alınmayacağı şeklindedir¹⁸. Alman hukukunda da azınlıkta kalan benzer bir görüş, milletlerarası derdestliğin milli mahkemelerde dikkate alınmayacağını, zira mahkemelerin niteliği, uygulanacak usul hükümleri, yargılama giderleri sebebiyle milli mahkemeler ile yabancı mahkemeler arasında fark olduğunu; derdestliğe sınır ötesi etki tanınmanın tıpkı

¹⁵ Nomer, Ergin; Milletlerarası Usul Hukuku, İstanbul 2009, s. 84.

¹⁶ Şanlı/Esen/Ataman-Figanmeşe, s. 397; Nomer, s. 84.

¹⁷ Nomer, s. 85; Sargın, Fügen; "Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Anlaşmaları, Ankara 1996, s. 188; Nomer, Ergin; "Milletlerarası Yetki Alanında Derdestlik İtirazı", İHFM 1959, s. 368 vd.; Seviğ, Muammer R.; Türkiye Cumhuriyeti Kanunlar İhtilafı Kaidelerinin Sentezi, İstanbul 1941, s. 72.

¹⁸ Doğan, Vahit; "Türk Hukukunda Yabancı Derdestliğin Nazara Alınması", MHB 2002/2, s. 127.

kesin hüküm etkisinin tanınmasında olduğu gibi devletlerin egemenlik yetkisi ve yargı haklarının bir neticesi olduğunu ve yine egemenlik yetkisinin ülke toprakları ile sınırlandırıldığını, bu manada yabancı bir mahkemede derdestliğin dikkate alınabilmesi için tanıma ve tenfizde olduğu gibi açık bir hüküm olması gerektiğini belirtmektedir¹⁹.

b. Yabancı Mahkeme Hükümünün Tenfiz Edilebilirliği Koşulu ile Milletlerarası Derdestliği Kabul Eden Görüş

Buna karşılık, son yıllarda Türk hukukunda ileri sürülen bir görüş, yabancı mahkemede davanın derdest olduğu yönündeki itirazın, yabancı mahkemenin dava ile yakından bağlantılı olması ve verilecek kararın tenfizinin mümkünlüğü şartlarının birlikte gerçekleşmesi halinde dikkate alınmasının, milletlerarası usul hukukunun amacı ve tabii hakim ilkesine daha uygun olduğunu ifade ediyor²⁰. Bu görüş taraftarları, söz konusu itirazın dikkate alınması ile birlikte yabancı devlet lehine açık bir hüküm olmamasına rağmen yargı yetkisinden feragat edilmesinin devletlerin egemenlik yetkisine aykırı olacağına dair görüşün, gelişen milletlerarası ilişkiler karşısında kabulünün mümkün olmadığını; şayet yasalar ve sözleşmelerle açıkça engellenmemişse milletlerarası derdestliğin kabul edilmesi gerektiğini; Türk

¹⁹ **Schütze**, Rolf A.; “Die Wirkungen auslaendischer Rechtshaengigkeit in inlaendischen Verfahren”, ZJP 104, s. 144 vd. Ayrıca bkz. **Schütze**, Rolf A.; “Die Berücksichtigung der Rechtshaengigkeit eines auslaendischen Verfahrens”, NJW 1963, s. 1486. Fransız hukukunda milletlerarası derdestlik açısından özel bir hüküm olmaması ve derdestliğin egemenlik yetkisi nedeniyle sadece ülke toprakları ile sınırlı olması düşüncesi ile öğretide ve yargı kararlarında bugüne kadar yabancı derdestlik itirazına izin verilmemesi gerektiği kabul edilmiştir. **Schack**, Haimo; Internationales Zivilverfahrensrecht, München 2014, s. 314; **Baeumer**, s. 36; **Schütze**, ZJP 104, s. 138. İspanyol hukukunda da bir mahkeme kararından sonra yabancı mahkemede açılmış bir davanın milletlerarası bir sözleşmede açıkça belirtilmediği sürece dikkate alınmayacağı kabul edilmektedir. **Schütze**, Rechtsverfolgung im Ausland, s. 199; **Baeumer**, s. 43-44; **Schütze**, ZJP 104, s. 141. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’da da yaklaşım bu şekildedir. **Baeumer**, s. 38-39.

²⁰ **Eksi**, Nuray; Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi, İstanbul 1996, s. 177. Kırıkhan Asliye Hukuk Mahkemesi hakimi daha 1984 yılında derdestlik itirazının dikkate alınamayacağına karar verirken yabancı ülke mahkemesince verilecek kararın Türkiye’de infaz kabiliyeti olmamasına atıf yapmıştır. E. 1984/325, K. 1984/215, T. 20.6.1984, MHB 1986, S. 1, s. 81.

hukukunda bazı hallerde yabancı derdestliğin zımnen kabul edildiğini ve genel olarak da yasaklanmadığını; bu nedenle yabancı mahkemece verilecek kararın tanınma ve tenfizi ihtimali de mevcut ise milletlerarası derdestliğin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir²¹.

Günümüzde Kıta Avrupası milli hukuk sistemlerinde kabul edilen genel yaklaşım da bu yöndedir²². Alman ve Avusturya hukuklarında milletlerarası derdestliğe ilişkin açık bir hüküm bulunmamasına rağmen, hakim görüş ve mahkeme içtihatları²³, iç hukukta yer alan derdestliğe ilişkin hükmü, teleolojik bir hüküm yürütme ve kıyas yolu²⁴ ile milletlerarası derdestlik bakımından şu şekilde ele almıştır: Yabancı bir ülke mahkemesinde davanın

²¹ Şanlı/Esen/Ataman-Figanmeşe, s. 399.

²² Avrupa Birliği içerisinde de tanıma ve tenfiz konuları da özel olarak düzenlendiğinden üye ülkeler arasındaki yabancı derdestlik meselesine ilişkin, Brüksel I Tüzüğü m. 27 ve devamında “öncelik prensibi” dikkate alınarak paralel yargılamaları önlemeye yönelik açık hükümlere yer verilmiş, Tüzük çerçevesinde derdestlikten söz edilebilmesi için de tarafların ve dava sebebinin (denselben Anspruch-same cause of action) aynı olması gerektiği kabul edilmiştir. Bkz. ABAD, 8.12.1987, C-144/86, Gubisch Maschinenfabrik KG v. Giulio Palumbo, para. 11, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61986CJ0144:EN:HTML> (son erişim tarihi: 20.7.2014); ABAD, 6.12.1994, C-406/92, Tetry v. Maciej Rataj, para. 47, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61992CJ0406&from=EN> (son erişim tarihi: 20.7.2014).

²³ Alman Federal Mahkemesi, bir kararında *obiter dictum* şeklinde, milletlerarası derdestliğin, eğer yabancı ülkede ortaya çıkacak hükmün ülke içinde tanınabileceği öngörülüyorsa dikkate alınması gerektiğine ilişkin milletlerarası hukukta geçerli bir ilke bulunduğunu belirtiyor. BGH, Urt. 2.10.1957 - IV ZR 95/57, NJW 1958, s. 104.

²⁴ Değerlendirmenin temelinde, **Larenz**'in ifade ettiği adalet düşüncesi, yani eşit durumda bulunanların aynı şekilde ele alınması gereği olduğu belirtilmiştir. **Baumer**, s. 78-79. Bu çerçevede öncelikle iç hukuktaki derdestlik hükmünün (ZPO m. 261) *ratio legis*inin araştırılması ve milletlerarası derdestlik itirazı ile karşılaştırılması gereği ifade edilmiş; milli çifte derdestliğin yasaklanmasının sebebinin birbirleri ile çelişen hükümleri engellemek, ayrıca çifte yargılama ile getirilen gereksiz emek ve zaman israfından kaçınmak, yargılamanın ilk başladığı yeri dikkate alarak bunları asgariye indirmek ve mahkemeler arasında en erken hüküm verme yarışını ortadan kaldırmak olduğu belirtilmiş ve milletlerarası derdestlik itirazının da aynı amacı taşıyacağı öne sürülmüştür. **Schack**, s. 313; **Baumer**, s. 68 vd.; **Dohm**, Christian; Die Einrede auslaendischer Rechtsaengigkeit im deutschen internationalen Zivilprozessrecht, Berlin1996, s. 251-252; **Riezler**, Erwin; Internationales Zivilprozessrecht und Prozessuales Fremdenrecht, Berlin 1949, s. 452 vd.

derdest olduğuna dair itiraz, ancak yabancı mahkemenin konuya ilişkin olarak vereceği kararın ülke içinde de tanınması öngörüsü yapılabiliyor ise²⁵ dikkate alınmalıdır²⁶. Burada derdestlik, tanınmanın bir ön safhası olarak ele alınıyor²⁷. Yine tanınabilirliğe rağmen derdestliği dikkate almamanın istisnası olarak, tarafların etkin hukuki korunma hakkının engellenecek olması kabul ediliyor²⁸. Bu manada Alman Federal Mahkemesi de bir kararında İtalya’da açılmış boşanma davasına rağmen Almanya’da tekrar dava açılması durumunda derdestlik nedeniyle davayı reddeden kararı bozarken, İtalyan mahkemesindeki yargılamanın makul sürede tamamlanamaması sebebiyle kişilerin hukuki korunma hakkının engellendiğini belirtmiştir²⁹.

²⁵ Bu çerçevede tanınabilirlik açısından bir dönem tanınmanın “muhtemel” olmasının yeterli olmadığı, bundan öte bir tanınma öngörüsü yapılması gerektiği, tanınacağıın ispatlanması gerektiği tartışılmıştır. **Schneider**, Egon; “Wann ist die Rechtshaengigkeit auslaendischer Verfahren zu beachten?”, NJW 1959, s. 88. Alman İmparatorluk Mahkemesi de bir kararında milletlerarası derdestliğin dikkate alınabilmesi için yabancı mahkeme kararının ülke içinde tanınacağıın davalı tarafından ortaya konulması gerektiğine karar vermiştir. RG, Urt. 13.4.1901 - I ZS 15/01, RGZ 49, s. 344-345, <http://www.rgz-rgst.degruyter.de/> (son erişim tarihi: 22.7.2014)

²⁶ **Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartman**, Art. 261, para. 7; **MüKo-ZPO/Lüke**, Art. 261, para. 75; **Geimer**, Reinhold; Internationales Zivilprozessrecht, Köln 2009, s.930; **Schütze**, Rolf A.; Rechtsverfolgung im Ausland- Prozessführung vor auslaendischen Gerichten und Schiedsgerichten, Berlin 2009, s. 198; **Walker**, ZZP 111, s. 431; **Rixen**, s. 166; **Baeumer**, s. 68; **Dohm**, s. 248 vd.; **Schack**, Haimo; “Die Versagung der deutschen internationalen Zustaendigkeit wegen forum non conveniens und lis alibi pendens”, RabelsZ 1994, s. 51; **Linke**, Hartmut; “Anderweitige Rechtshaengigkeit im Ausland und inlaendischer Justizgewaehrungsanspruch”, IPRax 1994, s. 17; **Hochloch**, Gerhard; “Anmerkung- BGH, Urt. 12.2.1992 – XII ZR 25/91” NJW 1993, s. 256; **Schütze**, ZZP 104, s. 137; **Geimer**, Reinhold; “Beachtung auslaendischer Rechtshaengigkeit und Justizgewaehrungsanspruch”, NJW 1984, s. 527; **Habscheid**, Walther J.; “Zur Berücksichtigung der Rechtshaengigkeit eines auslaendischen Verfahrens”, RabelsZ 1967, s. 254; **Riezler**, s. 453. Ayrıca, BGH, 10.10.1985 - I ZR 1/83, NJW 1986, s. 2195; BGH, Urt. 20.3.1964 - V ZR 34/62, MDR 1964, s. 587.

²⁷ **Schack**, s. 313.

²⁸ **Zöller/Geimer**, IZPR, para. 99; **Walker**, ZZP 111, s. 446; **Schack**, Lis alibi pendens, s. 52; **Schütze**, ZZP 104, s. 138.

²⁹ BGH, Urt. 26.1.1983 - IV b ZR 335/81, NJW 1983, s. 1269. Aynı yönde Türkiye’deki yargılamanın yavaşlığı sebebiyle verilen karar için bkz. BGH, Urt. 10.10.1985 - I ZR 1/83, NJW 1986, s. 2195.

Yine İtalyan hukukunda daha önce Medeni Usul Kanunu (CPC) m. 3 ile yasaklanmış olmasına rağmen 1995 yılında 218 sayılı İtalyan Milletlerarası Özel Hukuku Sisteminin Reformu (Riforma del sistema italiano di diritto internazionale privato) m. 7 ile birlikte tarafları ve dava konusu aynı davanın yabancı bir mahkeme önünde daha önce başlatılmış olması halinde, şayet o mahkemece verilecek kararın İtalya'da da etki doğurabileceği (tanınacağı) söylenebiliyorsa, İtalyan hakim yargılamayı durduracağı öngörülmüş, daha sonra davanın ilk açıldığı mahkeme yetkisizlik kararı verirse veya vermiş olduğu karar İtalya'da tanınmazsa, tarafın başvurusu kaydıyla yargılamanın devam edeceği düzenlenmiştir³⁰. Benzer bir hükme İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu'nun (Bundesgesetz über das internationale Privatrecht) 9. maddesinde de yer verilmiş, İtalyan Kanunu'ndaki hükümden farklı olarak İsviçre'de tanınabilir bir karar verildiği anda bekletilen davanın reddedileceği de açıkça öngörülmüştür³¹.

Buna karşılık **Nomer**, yabancı hukuk sistemlerinde kabul edilen kararın tanınabilme ihtimalini dikkate alarak milletlerarası derdestliğe müsaade edilmesinin doğru olmayacağını, zira Türk hukuku açısından tanımının diğer koşulları öngörülebilsede kamu düzenine ilişkin sebep açısından bunun

³⁰ “Quando, nel corso del giudizio, sia eccepita la previa pendenza tra le stesse parti di domanda avente il medesimo oggetto e il medesimo titolo dinanzi a un giudice straniero, il giudice italiano, se ritiene che il provvedimento straniero possa produrre effetto per l'ordinamento italiano, sospende il giudizio. Se il giudice straniero declina la propria giurisdizione o se il provvedimento straniero non è riconosciuto nell'ordinamento italiano, il giudizio in Italia prosegue, previa riassunzione ad istanza della parte interessata.” Almanca çevirisi için bkz. **Walter**, ZJP 109, s. 5.

³¹ **Walder**, Hans U.; Einführung in das internationale Zivilprozessrecht der Schweiz, Zürich 1989, s. 194. Söz konusu düzenlemenin yapılmasından önce dahi İsviçre'de hakim görüş bu yönde idi. Bu görüşler için bkz. **Vogel**, Oscar; “Rechtshaengigkeit und materielle Rechtskraft im internationalen Verhaeltnis”, SJZ 1990, s. 78; **Habscheid**, Walther J.; Schweizerisches Zivilprozess- und Gerichtsorganisationsrecht, Basel 1986, s. 179; **Straeuli**, Hans/**Messmer**, Georg/**Wiget**, Felix; Kommentar zur Zürcherischen Zivilprozessordnung, Zürich 1982, s. 192; **Habscheid**, Walther J.; “Bemerkungen zur Rechtshaengigkeitsproblematik im Verhaeltnis der Bundesrepublik Deutschland und der Schweiz einerseits und den USA andererseits”, FS für Konrad Zweigert zum 70. Geburtstag, Tübingen 1981, s. 115; **Guldener**, Max; Das internationale und interkantonale Zivilprozessrecht der Schweiz, Zürich 1951, s. 175.

mümkün olmadığını; hükmün ortaya çıktıktan sonra tanınmaması söz konusu olursa, bunun davacı açısından tatmin edici bir çözüm olarak algılanamayacağını; derdestlik itirazının iç hukukta dahi ilk itiraz olarak düzenlendiğini ve bu nedenle milletlerarası derdestlik itirazının dikkate alınamayacağını belirtmektedir³².

c. Milletlerarası Derdestlik Durumlarının Bekletici Mesele Yapılması Görüşü

Türk hukukunda ileri sürülen bir diğer görüşte de milletlerarası özel hukuk alanındaki gelişmeler ve ihtiyaçlar dikkate alındığında, yabancı mahkemece verilecek kararın Türkiye’de tanınması ve tenfizi mümkünse, Türk mahkemesinin yabancı mahkemede davayı bekletici mesele yapabileceği belirtiliyor³³. Bu görüşe dayanak olarak milletlerarası derdestlik itirazına izin verilmesi ile bekletici meselenin amaçlarının örtüşmesi, bu manada her ikisinin de usul ekonomisine hizmet ettiği ve çelişkili kararlardan kaçındığı düşüncesi; her iki durumda da neticenin kesin olarak bilinemediği başka bir mahkemenin kararına ilişkin bir husus olduğu öne sürülmüştür³⁴. Yargıtay

³² **Nomer**, Derdestlik İtirazı, s. 368 vd. Ayrıca bkz. **Nomer**, s. 85. Benzer görüşler Alman hukukunda da **Schütze** tarafından ileri sürülmüş, yazar hakime henüz gerçekleşmemiş olayları görme özelliği yüklemesi sebebiyle yabancı hükmün tanınabilirliğine ilişkin getirilen kriterin uygun olmadığını, zira hüküm ortaya çıkıncaya kadar tanımaya ilişkin bir değerlendirme yapılamayacağını; ayrıca yetkili birden fazla mahkemede dava açılmasının yargılamanın çok yavaş olması, davalının mal varlığını yurt dışına taşıması gibi sebeplerle kimi durumlarda tarafların meşru menfaatleri gereği olabileceğini belirtmiştir. **Schütze**, ZZZ 104, s. 144 vd. Ayrıca bkz. **Schütze**, NJW 1963, s. 1486.

³³ **Şanlı/Esen/Ataman-Figanmeşe**, s. 402. Bu yönde ayrıca bkz. Yargıtay 2. HD, 15.6.2010, E. 2009/13541, K. 2010/11899, www.legalbank.net (son erişim tarihi: 23.7.2014). Benzer bir görüş Alman hukukunda da , hükmün daha sonra ülke içinde tanınmaması halinde ortaya çıkacak sıkıntılar ve hakimin önceden tanınabilirliği öngörmesindeki zorlukları dikkate alınarak, telafi edilemez bir karar vermektense, yabancı mahkemece kesin hüküm niteliğinde bir karar ortaya çıkıp tanınmasına karar verilinceye kadar, milli mahkemenin nihai kararını ertelenmesini ara çözüm olarak düşünülebileceği belirtilmiş, en azından davacının korunmaya değer menfaatinin olduğu yerlerde ZPO m. 148’in (bekletici mesele kurumunu düzenlemektedir) kıyasen uygulanmasına izin verilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. **Habschied**, Berücksichtigung der Rechtsaengigkeit, s. 267-269.

³⁴ **Dohm**, s. 277-278.

bekletici mesele yapılma hususunda farklı yönde kararlar vermiştir. 15. HD'nin 2012 tarihli bir kararında³⁵;

“adı geçenin alacak istemiyle MKJV şirketi hakkında Romanya mahkemelerinde açılan dava bulunduğu dosyadaki beyanlardan anlaşılmaktadır. Taşeronun bakiye alacağı bulunduğu sabit olduğu takdirde, ... eldeki bu davanın görülmesi açılan davanın sonuçlarına bağlıdır. O halde yapılması gereken iş, taraflar arasında görülmekte olan dava sonuçlarını beklemek...”

diyerek yabancı mahkemede davanın bekletici mesele yapılmasını kabul etmiştir³⁶. Buna karşılık 2. HD, 2010 yılında verdiği kararında³⁷;

“Yabancı mahkemede açılmış ve görülmekte olan davanın derdestlik itirazına esas alınabilmesi için, dava sebeplerinin aynı olması yetmez. Yabancı mahkeme kararının Türkiye'de tenfiz kabiliyetinin olması ve bu hususa ilişkin davanın görüldüğü yabancı D. ile Türkiye arasında anlaşmanın bulunması veya Türk Milletlerarası Özel Hukuku'nda bir düzenlemenin varlığı da gerekir.”

diyerek genel bir milletlerarası derdestlik itirazını kabul etmemiştir. Yine HGK da 2000 tarihli kararında³⁸;

“yabancı mahkemede derdest durumda olan bir davada, yabancı mahkemenin maddi ve hukuki nitelendirmeleri, kanun yollarından geçerek kesinleşmedikçe, tarafların Türk mahkemesinde delil olarak dayanılmaz ve bunun doğal sonucu da henüz yargılaması devam etmekte olan dava ön mesele oluşturmaz”

denilerek yabancı mahkemede görülen dava lehine bekletici mesele kararı verilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

³⁵ Yargıtay 15. HD, 11.6.2012, E. 2011/2901, K. 2012/4661, **Şanlı/Esen/Ataman-Figanmeşe**, s. 401.

³⁶ Aynı yönde Yargıtay 11. HD, 10.4.1986, E. 1486/1986, K. 1986/2090, **Dönmez**, İrfan, Markalar ve Haksız Rekabet Davaları, İstanbul 1992, s. 203.

³⁷ Yargıtay 2. HD, 15.6.2010, E. 2009/13541, K. 2010/11899, www.legalbank.net (son erişim tarihi: 23.7.2014).

³⁸ Yargıtay HGK, 5.7.2000, E. 2000/19-1074, K. 2000/1126, www.kararevi.com (son erişim tarihi: 23.7.2014).

Nomer, bekletici mesele yapılmasına ilişkin görüşün de Türk hukuku açısından uygulanamayacağını, zira bekletici meselenin genelde mahkemenin vazifesi dışında kalan iddialar açısından söz konusu olduğunu, oysa burada mahkemenin vazifesizliğinin söz konusu olmadığını, bu nedenle birbirinden ayrı iki kurumun kıyas yolu ile birbiri hakkında uygulanmasının kabul edilemeyeceğini; netice itibariyle milletlerarası derdestlik itirazının Türk mahkemelerinde dikkate alınamayacağını belirtmektedir³⁹.

d. Milletlerarası Derdestliğin Dikkate Alınmasını Hukuki Menfaate Dayandıran Görüş

Doğan milletlerarası derdestliğin dikkate alınabilmesini, hukuki menfaat koşuluna bağlıyor ve şayet davacının, yabancı ülkede açılmış ve halen görülmekte olan davanın aynısını Türk mahkemelerinde de açmasında korunmaya değer bir menfaati varsa, kanunda düzenlenen iki halde dahi (m. 41 ve m. 47) buna müsaade edilmesi gerektiğini, aksi halde milletlerarası derdestliğin dikkate alınacağını belirtiyor⁴⁰. Ayrıca ilk olarak dava Türk mahkemelerinde açılmışsa, artık derdestlik itirazının dikkate alınamayacağını, zira bunun Türk mahkemelerine açık bir güvensizlik anlamına geleceğini iddia ediyor⁴¹.

4. Görüşümüz

Yukarıda incelendiği üzere davanın yabancı bir mahkemede görülüyor olması halinde Türk mahkemesince söz konusu derdestlik halinin dikkate alınıp alınamayacağına ilişkin Türk öğretisi, açık ve genel bir düzenleme mevcut bulunmadığı kanaatindedir. Bu belirleme, üç anlama gelebilir.

İlki, esasen Türk kanun koyucusunun burada açık bir düzenlemeye yer vermemesinin sebebi, milletlerarası derdestliğin dikkate alınmasını istemesidir. Diğer bir ifade ile bir boşluk ve eksiklik değil, bilinçli susma hali söz konusudur⁴². Yukarıda zikredilen ve milletlerarası derdestliğin dikkate

³⁹ **Nomer**, Derdestlik İtirazı, s. 368. Ayrıca bkz. **Nomer**, s. 85.

⁴⁰ **Doğan**, Yabancı Derdestlik, s. 144.

⁴¹ **Doğan**, Vahit; Milletlerarası Özel Hukuk, Ankara 2013, s. 72.

⁴² Bilinçli susma hakkında bkz. **Larenz**, Karl; Methodenlehre der Rechtswissenschaft, Berlin 1992, s. 258.

alınamayacağını belirten görüşlerin normatif dayanağı ancak bu olabilir. Görüş taraftarlarınca belirtildiği üzere, yabancı mahkemede devam eden yargılamanın dikkate alınması, egemenlik yetkisinden feragat anlamına gelir ve ancak bu yönde açık bir irade var ise feragatten söz edilebilir.

İkincisi, burada yasalarda değil, bizim bugüne kadar olan yasaya ilişkin bilgimizde eksiklik vardır. Bu ihtimalde yasada ilgili meseleye ilişkin doğrudan bir hüküm yok, ancak aynı temel düşünceye sahip mevcut bir hükmün⁴³ kıyasen uygulanması durumu söz konusudur⁴⁴. Bilhassa hukukumuzda son yıllarda ileri sürülen, Alman ve Avusturya hukuklarında hakim durumda olarak zikredilen görüşler dikkate alındığında milli derdestliği düzenleyen HMK m. 114-115 veya bekletici meseleyi düzenleyen HMK m. 165'in kıyasen milletlerarası derdestlik hallerine uygulanması bu noktada akla gelebilecektir. Şayet ikinci anlamın doğru olduğu kanaatine varılacak olursa, hangi maddenin kıyasen uygulandığı verilecek karar bakımından da önem taşıyacaktır.

Üçüncü ihtimal ise burada gerçek manada bir hukuk boşluğu vardır. Diğer bir ifade ile bütün yasalarda, örf ve adet kuralları arasında meseleye doğrudan uygulanabilecek norm, normal şartlarda olması beklendiği halde, yoktur⁴⁵. Dolayısıyla MK m. 1 gereğince hakimin hukuk yaratması gerekecek, buna göre hakim milletlerarası derdestliğin dikkate alınıp alınmayacağına karar verecektir. Bu ihtimalin kabul edilmesi Anglo-Sakson hukukunda kabul edilmiş *forum non conveniens* öğretisinin⁴⁶ muhtemelen Türk hukukunda da farklı bir uygulaması neticesini doğuracaktır.

⁴³ Sauer, Wilhelm; Juristische Methodischenlehre, Aalen 1970, s. 288.

⁴⁴ Kıyasen yasalarda mevcut bir hükmün uygulanması halinin, yasalarda hiçbir hüküm bulunmaması nedeniyle ortaya çıkan boşluğun hakimin yeni bir kural yaratması yolu ile doldurulmasından farklı olduğu hakkında bkz. Zitelmann, Ernst; Lücken im Recht, Leipzig 1903, s. 24 vd.

⁴⁵ Hukuk boşluğu hakkında bkz. Oğuzman, Kemal M./Barlas, Nami; Medeni Hukuk, İstanbul 2013, s. 114 vd.; Lorenz, s. 258; Canaris, Klaus W.; Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Berlin 1983, s. 39; Sauer, s. 281.

⁴⁶ Anglo-Sakson hukukunda bağımsız bir derdestlik- *lis alibi pendens*-kuralı yoktur. Amerikan hukukunda, hakimlerin karar verirken takdir yetkilerinin oldukça ön planda olduğu, bu manada aynı uyumsuzluğun birden fazla mahkeme önüne getirilmesi halinde çeşitli faktörlerden oluşan bir teste tabi tutulacağı, bu manada aksi ispatlanabilir şu

Zikredilen söz konusu üç anlamı incelemeden önce, Türk hukukunda gerçekten yabancı bir ülke mahkemesinde açılmış davanın dikkate alınmasına ilişkin genel bir hüküm bulunmadığı tespitinin yerinde olup olmadığı ortaya konulmalıdır.

Yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklarda milletlerarası usul hukuku mevzularını düzenleme iddiasında olan Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun içerisinde, yetkiye, yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizine yer verilmiş, ancak henüz yabancı mahkemece hüküm verilmeden önceki aşamayı ifade eden derdestlik halinin Türk yargısına etkisi açıkça düzenlenmemiş, yalnızca yukarıda zikredilen iki madde⁴⁷ ile sınırlı olarak açık bir hükme yer verilmiştir. Bu noktada, Türk mahkemelerinde yargılamanın işleyişini düzenlemeyi hedef alan Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin dikkate alınması söz konusu olabilir mi? Milli derdestlik halleri açısından HMK m. 114/I, 1 ile aynı davanın halen görülüyor olması, olumsuz bir dava şartı olarak düzenlenmiştir. Madde lafzında *aynı davanın, daha önceden açılmış ve hâlen görülmekte olmaması* ibaresine yer verilmiş, davanın Türk mahkemesinde yahut yabancı bir mahkemede açılmasına göre ayırım yapılmamıştır. Bu durumda ilgili maddenin milletlerarası derdestlik itirazı hallerine de uygulanabileceği söylenebilir mi?

faraziyelerden hareket edildiği belirtilmiştir: Tarafların özerkliğini dikkate alarak istisnai olaylarda onların birden fazla ülkede dava açmasına müsaade etme, daha ziyade ülke içindeki paralel yargılamalarda uygulanan ilk açılan davayı kabul etme, yetki sözleşmelerini esas alma, tespit davalarına karşı diğer davayı esas alma. Burada temel hareket noktası, bir uyuşmazlık açısından yetkili bir mahkemeye başvurulması, orasının en iyi yer yahut iyi bir yer olduğu manasına gelmeyeceği, bu manada en uygun *foranın* uyuşmazlığı çözmesi, latince ifadesi ile *forum conveniens*in uyuşmazlığı gidermesidir. Bu öğretiyeye göre, davacı uyuşmazlığı çözecek mahkemeyi seçtikten sonra, mahkeme uyuşmazlığın daha uygun ve daha adil olarak başka bir mahkemede giderilebileceğine karar verirse, takdir yetkisini bu yönde kullanarak söz konusu uyuşmazlık açısından yargı yetkisini kullanmaktan kaçınabilecektir. **Cheshire/Fawcett/Carruthers/North**, s. 441. **George**, James P., "International Parallel Litigation-A Survey of Current Conventions and Model Laws", Texas International Law Journal 2002/37, s. 506; **Leflar**, Robert A./**McDougal III**, Luther L./**Felix**, Robert T.; American Conflicts of Law, Virginia 1986, s. 152; **Payne**, Anne M.; "Doctrine of Forum Non Conveniens", Am. Jur. 2d Courts § 115, www.westlaw.com (son erişim tarihi: 24.7.2014); **Castel**, Jean G.; Private International Law, Toronto 1960, s. 251.

⁴⁷ MÖHUK m. 41 ve m. 47.

HMK m. 114 Türk mahkemelerinde açılmış bir davanın esası hakkında karar verilebilmesi için mevcudiyeti veya namevcudiyeti aranan koşulları düzenliyor. Şayet ilgili davada bu noktada bir uyumsuzluk bulunuyorsa ne yapılması gerektiği ise m. 115 ile düzenlenmiştir. Madde gerekçesinde, görülmekte olan bir davanın aynısının açılmasının, temelinde ideal veya bir ekonomik yarar olsa da hukuki korunma ihtiyacı, diğer bir ifade ile yine bir dava şartı olan hukuki yarar bulunmaması sebebiyle kabul edilmediği ve eski kanundakinin aksine bir ilk itiraz değil, dava şartı olarak düzenlendiği belirtilmiştir⁴⁸. Madde gerekçesinde belirtilenler yanında, halen görülmekte olan davanın bir başka mahkemede daha görünmeye başlamasının kabul edilmesinin diğer bir nedeni de yukarıda belirtildiği üzere usul ekonomisidir. Amaç tarafların ve mahkemenin çifte zaman ve para harcamasının önüne geçmektir. Burada tarafların ve mahkemenin usul ekonomisine aykırı bir duruma karşı korunması paralel yargılamanın ülke içinde veya dışında olmasından da bağımsızdır. Derdestliğin ülke içinde dikkate alınmasının bir diğer sebebi de çelişkili kararların ortaya çıkmasını engellemek ve bu şekilde hukuki kesinliğe hizmet etmektir. Paralel yargılama, ülke dışında dahi olsa çelişkili kararların ortaya çıkma riskini barındırır⁴⁹. Şu halde hem HMK m. 114'te düzenlenen milli derdestliğin hem de hakkında açık ve genel bir hüküm bulunmadığı iddia edilen milletlerarası derdestliğin amaçları aynıdır. Milletlerarası derdestlik hallerinde paralel yargılamalardan birinin yabancı bir mahkemede olması dışında derdestlik koşullarının mevcudiyeti de aynı şekilde belirlenecektir. Dolayısıyla HMK m. 114/I, 1'de yer alan düzenlemeyi, doğrudan milletlerarası derdestlik hallerine de uygulamaya ve yabancı bir ülke mahkemesinde görülen yargılamayı dikkate almaya engel nedir?

Hem milli derdestlik hem de milletlerarası derdestliğin amacının müşterekliği bir önceki paragrafta belirtildi: Hukuki yarar yokluğu, usul ekonomisi ve pratik düşünceler, çelişkili kararların önüne geçmek. Ancak zikredilen amaçların örtüşmesinden söz edebilmek için bir ön koşul var; yabancı ülke mahkemesince verilecek kararın Türkiye'de tanınıp tenfiz edilebilir olması

⁴⁸ Kanunun genel gerekçesi ve madde gerekçeleri için bkz.

<http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf> (26.7.2014).

⁴⁹ Derdestlik kurumunun amaçları hakkında detaylı bilgi için bkz. **Tarıver**, s. 20 vd.

gereği. Aksi halde, örneğin yabancı mahkeme kararının Türkiye’de tanınmayacağı durumda, bilhassa davalının Türkiye’de de mal varlığı varsa, davacının aynı davayı Türk mahkemelerinde açmasında hukuki yararı olacaktır. Dolayısıyla derdestliğin dikkate alınmasının temel sebebi ortadan kalkacaktır. Yabancı ülke mahkemesince verilecek kararın tanınıp tanınmayacağı da önceden kesin olarak söylemek mümkün değildir. Şu halde yabancı mahkeme kararının ülke içerisindeki etkisine ilişkin söz konusu belirsizlik nedeniyle ortaya çıkan farklılık, HMK m. 114’ün doğrudan uygulanmasına engel teşkil eder. Bu noktada ikinci aşama olarak kıyasen uygulanmanın mümkün olup olmadığı ele alınmalıdır.

Kıyas yahut latince kökenli anoloji, temeli Aristo’ya kadar dayanan ve her bir kavramın bilhassa tanımlanmasında önemli olan klasik akıl yürütmenin bir türüdür⁵⁰. Teknik bir terim olarak kıyas ise, belli bir fiili durum için konulmuş kuralın, o duruma benzeyen fakat hakkında hüküm bulunmayan başka bir duruma da uygulanmasıdır⁵¹. Diğer bir ifade ile teleolojik sebeplerle bir normun uygulama alanının, onun lafzına aykırı olmamak kaydıyla genişletilmesi ve başka bir durumu da kapsar hale getirilmesidir⁵². Latince *ubi eadem ratio ibi idem ius* şeklinde ifade edilen ve şartlar aynı ise hükmün de aynı olması gerektiğini⁵³ belirten prensibin somut olaylar ve hukuk kuralları çerçevesinde uygulanmasıdır⁵⁴. Atlama faaliyetinin başarılı bir şekilde tamamlanabilmesi için somut olaya ilişkin vakıalar ile normun öngördüğü koşul vakıaların örtüşmesi gerekir. Kıyastan söz edilmesi ise mutlaka farklı bir unsurun daha varlığı anlamına gelir ve farklı unsura rağmen normun uygulanabilmesinin, normların aynı amacı taşımasına bağlı olduğu belirtilir⁵⁵. Şu halde kıyas yoluna başvurulabilmesi için; öncelikle

⁵⁰ **Romeo**, Francesco; Analogie-Zu einem relationalen Wahrheitsbegriff im Recht, Ebelsbach 1991, s. 40. Kıyas, tümünden gelim ve tüme varımdan farklı olarak özelden özel hakkında sonuç çıkarmaya yarar.

⁵¹ **Gözler**, Kemal; Hukukun Genel Teorisine Giriş: Hukuk Normlarının Geçerliliği ve Yorumu Sorunu, Ankara 1998, s. 173.

⁵² **Emmenegger**, Susan/**Tschentscher**, Axel; Art. 1-Berner Kommentar ZGB, Bern 2012, para. 376.

⁵³ Bkz. Türk Hukuk Lûgati, Ankara 1991, s. 571.

⁵⁴ **Broom**, Herbert; Selection of Legal Maxims, Philadelphia 1852, s. 130.

⁵⁵ **Romeo**, s. 77.

yasaların bugüne kadar bilinen doğrudan anlamı ile somut bir olaya uygulanacak hukuk kuralı bulunamamalı, ancak benzer şartları taşıyan başka bir olay için bir hüküm bulunmalıdır. İkincisi, her iki kurumun amacı aynı olmalıdır⁵⁶. Örneğin, a, b, c, d özelliklerini taşıyan A olayı için kanun koyucu X sonucunu öngörmüştür. Ancak e, b, c, d özelliklerini taşıyan E olayı için herhangi bir hüküm öngörmemiştir. İşte kıyas yöntemi ile her iki olayın ortak yanları dikkate alınarak (b, c ve d özellikleri), hem A hem de E'nin aynı amaca sahip olması kaydıyla, A olayı için öngörülen X sonucu, E olayına da uygulanacaktır.

Milli derdestlik ile milletlerarası derdestliğin amaçları, yabancı ülke mahkemesince verilecek kararın tanınması koşulu ile müşterektir. Davaların aynı olup olmadığı da benzer şekilde⁵⁷ incelenecektir. Yalnızca burada yabancı mahkeme kararının tanınıp tenfiz edilebilirliği ilave unsur teşkil edecektir. Şu halde milli derdestlik için öngörülen sonucu, yabancı mahkeme kararının tanınıp tenfiz edilebilirliğine ilişkin öngörü koşulu ile milletlerarası derdestlik hallerine de kıyasen uygulayabilir miyiz?

Tenfiz edilmesi mümkün olmayan bir kararın ortaya çıkacağına bilinmesi halinde davacının Türk mahkemelerinde de dava açmakta hukuki yararı vardır. Böyle bir halde usul ekonomisi ileri sürülerek de karşı konulamaz, zira aksi kabul hem Anayasa hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen hak arama hürriyetinin aşırı sınırlanması olacaktır. Ne yazık ki hükmün tanınıp tanınmayacağı hüküm ortaya çıkıncaya kadar bilinemeyecektir. Bu durumda HMK m. 115'te öngörülen sonuç doğrudan uygulanır ve dava reddedilir, daha sonra yabancı ülke mahkemesince de usulden bir ret kararı gelir yahut Türkiye'de tanınması ve tenfize engel teşkil eden bir sebep ortaya çıkar ve bu arada zamanaşımı süresi dolacak olursa, davacı aslında Türk mahkemelerine zamanaşımı süresi içerisinde başvurmuşken engellenmiş ve neticede hak kaybına uğramış olacaktır. Ayrıca hükmün tanınmayacağı ortaya çıkınca ikinci bir dava açılması pratik düşünceler ve usul ekonomisine de uygun olmayacaktır.

⁵⁶ **Hemke**, Katja; *Methodik der Analogiebildung im öffentlichen Recht*, Berlin 2006, s. 45; **Dohm**, s. 277.

⁵⁷ Aynılık yerine benzerlik denilmesinin sebebi, yabancı ülkede derdestliğin hangi anda ortaya çıkacağına tabiatıyla o ülke kurallarına göre belirlenecek olması, diğer bir ifade ile yabancı ülke hukukunun bu manadaki rolüdür.

Milletlerarası derdestlik bakımından kıyasen uygulanabilmesi akla gelebilecek diğer hüküm HMK m. 165'tir.

HMK m. 165'te bekletici mesele kurumu düzenlenmektedir. Bir davanın görülmesi sırasında ortaya çıkan ve davanın sonuçlandırılabilmesi için, mahkemenin görevi dışında kalması sebebiyle, görevli makamca çözümlenmesine kadar beklenilmesi gereken sorunlara, bekletici mesele denir⁵⁸. Bekletici mesele kurumunun amacı da yine çelişkili kararlardan kaçınmak ve aynı meselenin iki kez incelenmesini önleyerek usul ekonomisine hizmet etmektir⁵⁹. Ancak burada bilhassa vurgulanması gereken husus bekletici mesele teşkil edecek konuların mahkemenin görevine girmiyor olmasıdır⁶⁰. Oysa milletlerarası derdestlik halinde, Türk mahkemesinin esas itibariyle görev alanına giren bir uyuşmazlık vardır. Şu halde milletlerarası derdestliğe nazaran hizmet ettikleri amaçları aynı olsa da varlık koşulları farklı olan bir kuruma ilişkin hükmün doğrudan veya kıyasen uygulanmasından söz etmek mümkün olmayacaktır. HMK m. 114'te olduğu gibi burada da yine amaçların örtüşebilmesi de esasında yabancı ülke mahkemesince verilecek kararın Türkiye'de tanınabilirliği koşuluna bağlıdır.

Netice itibariyle milletlerarası derdestlik açısından ne doğrudan ne de kıyasen uygulanabilecek bir hüküm mevcut değildir. Şu halde dikkate alınabilecek iki ihtimal kaldı. İlki Türk kanun koyucusunun bilerek ve isteyerek milletlerarası derdestlik konusunu düzenlemediği, zira dikkate alınmamasını istediği, ikincisi ise gerçek manada bir hukuk boşluğu.

Milletlerarası derdestlik itirazının egemenlik yetkisi sebebiyle dikkate alınmaması gerektiğine ilişkin görüş, esas itibariyle bilinçli susma halini kabul ediyor. Hukuk politikası açısından öncelikle şu tespitin vurgulanması gerekiyor: Gelişen milletlerarası ilişkiler ve sınır aşan uyuşmazlıkların sıklığı karşısında, devletlerin kapılarını dünyaya kapatarak hareket edebilmesi mümkün ve yerinde değildir. Aynı durum yabancı bir ülke mahkemesinde gerçekleşen yargılamanın dikkate alınması hususunda da geçerlidir. Şu

⁵⁸ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 464; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 603; **Pekcanitez**, Hakan; "Bekletici Mesele", EÜHFD 1980/I, s. 252.

⁵⁹ **Zöller/Greger**, Art. 148, para. 1; **Musielak/Stadler**, Art. 148, para. 1; **MüKo-ZPO/Wagner**, Art. 148, para. 1; **Stein/Jonas/Roth**, Art. 148, para. 3.

⁶⁰ **Pekcanitez**, Bekletici Mesele, s. 268.

halde, şayet devlet açıkça bir düzenleme ile kapılarını kapatmışsa⁶¹ -ki zikrettiğimiz gibi bugün için böyle bir anlayış yerinde olmayacaktır- ancak o halde egemenlik itirazı yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıklar açısından dikkate alınmalı, aksi takdirde değerlendirme pratik düşünceler ve usul ekonomisini, milletlerarası özel hukuk adaletini, bu manada tarafların meşru beklentileri ile milletlerarası karar ahengini gözeterek yapılmalıdır. Dolayısıyla Türk hukukunda milletlerarası derdestliğin dikkate alınmasına ilişkin kıyas yolu ile dahi bir hüküm olmadığı kabul edilince, bunun doğrudan sonucu, yabancı mahkemede davanın dikkate alınmaması olmamalıdır. Kanun koyucunun iradesi de bugünkü koşullar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Pozitif hukuk açısından ise şu değerlendirme yapılacaktır: Yabancı mahkemede derdest davanın dikkate alınmaması için egemenlik yetkisi itirazını ileri süren görüşlerin hareket noktası, meseleyi kesin hüküm etkisi ile karşılaştırıp, derdestlik ve kesin hüküm itirazının aynı çerçevede ele alınması gereği iddiasıdır. Buna göre her iki kurum da çelişkili kararların ortaya çıkmasını engellemeye çalışıyor, derdestlik yalnızca *ne bis in idem* prensibine dayanan maddi anlamda kesin hükmün bir ön safhasıdır. İşte nasıl yabancı mahkeme kararlarına ülke içinde etki tanınması, egemenlik hakkı sebebiyle özel bir düzenlemeye ihtiyaç duyuyorsa ve bu tanıma-tenfiz hükümleri ile gerçekleştirilmişse, yabancı mahkemede davanın etkisinin ülke içine uzanabilmesi için de benzer bir hüküm olması gerekir⁶². Böyle bir hüküm bulunmaması ise kanun koyucunun buna imkan tanımak istemediği anlamına gelir. Zikrettiğimiz argümanın ilk kısmına katılmayı zaruri görüyoruz. Zira yabancı mahkemece verilmiş bir hükmün etkilerini, yine kararı veren ülkenin hukuku belirler. Bu nedenle söz konusu etkilerin başka bir ülke içinde de tanınabilmesi, etki doğurması istenen ülkenin hukukunda yasal bir düzenlemeyi zorunlu kılar. Ancak yabancı derdestliğin dikkate alınması halinde, derdest olmanın kendisi dışında yabancı ülke mahkemesinin derdestliğe bağladığı maddi ve usuli sonuçların başka bir ülkeye de erişmesi söz konusu değildir. Bu manada derdestliğin ortaya çıkması ile onun etkilerini ayırmak gerekir. Yabancı bir mahkemede derdest olan davanın aynı olup olmadığı da dahil derdestliğin koşulları, maddi ve usuli etkileri

⁶¹ Örneğin eski İtalyan Medeni Usul Kanunu'nun 3. maddesi ile yapılan budur.

⁶² **Schütze**, ZJP 104, s. 146, **Schütze**, NJW 1963, s. 1487.

Türk hukukuna göre belirlenecektir. Burada yabancı bir usul hukukun uygulanması değil, yabancı bir usul işleminin (dava açılması) değerlendirilmesi söz konusudur. Dolayısıyla Türk hukukunda milletlerarası derdestliğin dikkate alınmasına ilişkin kıyas yolu ile dahi uygulanacak bir hüküm olmadığı kabul edilecek olsa, bunun doğrudan sonucu, yabancı mahkemedeki davanın egemenlik gerekçesi ile dikkate alınmaması olamaz. Şu halde kesin hüküm açısından mevzu bahis olan egemenlik itirazının, yabancı ülkede dava açıldığını tespit etmek dışında bütün etkileri ve koşulları bakımından hala Türk hukukuna tabi derdestlik açısından dikkate alınması mümkün değildir.

Netice olarak elimizde bilinçli olarak nitelendirilemeyecek bir susma hali ve kurum ile aynı amacı taşıyan ancak yabancı mahkeme kararının tanınıp tenfiz edilmesindeki belirsizlik nedeniyle kıyasen uygulama imkanı bulunmayan HMK m. 114 ve varlık sebebi mahkemenin yetkisizliği olan HMK m. 165 mevcuttur. Şu halde ortaya çıkan bu hukuk boşluğu, MK m. 1/II çerçevesinde nasıl doldurulmalı, m. 114 ile m. 165 nasıl ve ne derecede dikkate alınmalıdır? Tarafları, dava konusu ve dava sebebi aynı olan uyuşmazlık, yabancı bir ülke mahkemesinin önüne getirildikten sonra Türk mahkemelerinin de önüne getirilmek istenecek olursa, kanaatimizce yaratılacak hukuk ve uygulama şu şekilde olmalıdır:

MK m. 1 gereğince hukuk yaratma yoluna gidecek hakim, somut duruma uygulanmak üzere genel bir kural belirleyecektir⁶³. Kuralı tespit ederken hem milletlerarası karar ahengi hem de tarafların meşru beklentilerini dikkate alacak, ayrıca pratik düşünceler ve usul ekonomisi boyutu ile de konuyu inceleyecektir. Öncelikle pratiklik ve usul ekonomisi açısından yapılacak değerlendirmede; tarafları, dava konusu ve dava sebebi aynı olan ikinci bir davanın tekrar açılması hem taraflar açısından ilave bir emek ve zaman harcaması anlamına gelecek hem de ikinci mahkeme muhtemelen kendisinden daha önce bitecek uyuşmazlığa, tanıma sebebiyle belki kesin hüküm dahi vermeden, gereksiz yere zaman, para ve iş gücü harcamış⁶⁴

⁶³ **Dural**, Mustafa/**Sarı**, Suat; Türk Özel Hukuku, C. I, İstanbul 2011, s. 139; **Oğuzman/Barlas**, s. 114; **Emmenegger/Tschentscher**, Art. 1, para. 452.

⁶⁴ 2012 yılı itibarıyla TÜİK verilerine Türk hukuk mahkemelerinin toplam 2.797.566 dava ile ilgilendikleri ve 1.707.410 karar verdikleri dikkate alındığında iş gücünde artışa

olacaktır. **Schütze**'nin belirttiği gibi⁶⁵ yalnızca ortaya çıkan maliyetleri tarafların yüklendiği ve kendileri istiyorsa buna müsaade edilmesini söylemek mümkün değildir. Zira her iki taraf da iki ayrı mahkemede yargılama istese dahi yargı sistemi üzerindeki yük mutlaka değerlendirmeye alınmalıdır. Tabiatıyla bu yabancı ülke mahkemesinde yargılamanın daha önce başlaması halinde geçerlidir. Bu noktada ikinci safha olarak tarafların meşru beklentileri incelenmelidir. Taraflardan biri yahut her ikisi de paralel yargılamayı isteseler dahi bu yöndeki taleplerinin meşru olarak kabul edilebilmesi hukuki yararlarının olmasına bağlıdır. Aynı yargılamanın iki ülkede birden görülmesi hususunda hukuki yarar ise ancak yabancı mahkemelerden verilecek kararların diğerinde tanınması ve tenfizinin mümkün olmaması halinde söz konusu -tarafların kararı o ülkelerde de icra etmek istemelerini gösterecek mal varlıklarının bulunması gibi geçerli sebepler de bulunmak kaydıyla olacaktır. Salt ideal yahut ekonomik yarar hukuki yararın mevcudiyeti için yeterli olmayacaktır. Üçüncü husus milletlerarası karar ahengi bakımından yapılacak değerlendirmedir. Paralel yargılamanın iki farklı ülkede devam etmesi halinde, farklı yargılamalar neticesinde farklı ve en önemlisi çelişkili kararların çıkması muhtemeldir. Bu ise karar ahengine bizzat çelişkili kararlar ile ciddi zarar verecektir. Şu halde pratik düşünceler, usul ekonomisi, tarafların meşru beklentileri ve karar ahengi dikkate alındığında, Türk hukukunda kıyas yolu ile dahi uygulanacak hüküm bulunmamasına rağmen Türk hakimi, MK m. 1'den aldığı yetki ile milletlerarası derdestliği dikkate almalıdır. Peki genel ve objektif hukuk kuralı nasıl belirlenmelidir?

Hakim, HMK m. 114'ün derdestlik için aradığı koşulları da dikkate alarak yabancı mahkeme kararının, tanınıp tenfiz edilebilir olacağı öngörüsünde bulunuyorsa, milletlerarası derdestliği de re'sen veya tarafların itirazı üzerine dikkate almalıdır. Ancak davacının hak arama hürriyeti de dikkate alınarak hak kayıplarına neden olmamak adına, söz konusu tanınabilirlik sadece bir tahmine dayandığı için davayı hemen reddetmemeli, yabancı mahkemece kesin bir karar verinceye kadar bekletmelidir. Yabancı mah-

sebeb olacak her durumun mahkemeye erişim hakkını engellemek kaydıyla ciddi şekilde ele alınması gereği aşıkardır. Veriler için bkz. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070 (son erişim tarihi: 25.7.2014).

⁶⁵ **Schütze**, ZZP 104, s. 144 vd.

keme kesin kararını verdikten sonra, söz konusu karar tanınıp tenfiz edilebilir ise -henüz daha tanınmadığı aşamada hukuki yarar, tanımadan sonra kesin hüküm sebebiyle- davayı reddetmelidir. Aksi takdirde davayı görmeye devam etmelidir. Bu durumda hem usul ekonomisine aykırı hareket edilmiş olacak hem mahkeme hem de davalı çifte zaman ve para harcamayacak hem de çelişkili kararların önüne geçilmiş olunacaktır.

5. Sonuç

Türk hukuku açısından milletlerarası derdestlik halinin mahkemelerimizce nasıl değerlendirileceği konusunda yapmış olduğumuz çalışmada, şu sonuçlara vardık:

1. Hukukumuzda milletlerarası derdestlik hallerinin dikkate alınıp alınamayacağına ilişkin doğrudan veya kıyasen uygulanabilecek genel bir hüküm mevcut değildir.

2. Egemenlik itirazı, Türk mahkemelerince yabancı bir mahkemede görülen davanın dikkate alınmasına engel olamaz, zira milletlerarası derdestliğin dikkate alınması halinde, derdest olmanın kendisi dışında yabancı ülke mahkemesinin derdestliğe bağladığı maddi ve usuli sonuçların başka bir ülkeye de erişmesi söz konusu değildir.

3. Usul ekonomisi, tarafların meşru beklentileri ve milletlerarası karar ahengi dikkate alındığında, Türk hukukunda kıyas yolu ile dahi uygulanacak hüküm bulunmamasına rağmen Türk hakimi, MK m. 1'den aldığı yetki ile milletlerarası derdestliği, yabancı mahkemece verilecek kararın tanınıp tenfiz edilebileceği öngörüsünde bulunması kaydıyla dikkate almalıdır.

4. Milletlerarası derdestliği dikkate alan hakim, davacının hak arama hürriyetini de dikkate alarak hak kayıplarına neden olmamak adına, söz konusu tanınabilirlik sadece bir tahmine dayandığı için davayı hemen reddetmemeli, yabancı mahkemece kesin bir karar verinceye kadar bekletmeli; yabancı mahkeme kesin kararını verdikten sonra, söz konusu karar tanınıp tenfiz edilebilir ise -henüz daha tanınmadığı aşamada hukuki yarar, tanımadan sonra kesin hüküm sebebiyle- davayı reddetmelidir. Şayet yabancı ülke mahkemesince verilen karar tanınıp tenfiz edilemez olur ise davayı görmeye devam etmelidir.

Kaynakça

- Akıncı, Ziya;** Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesine Dayanan Yabancı Derdestlik, Ankara 2002.
- Arnold, Anne K.;** Lex Fori als versteckte Anknüpfung, Berlin 2009.
- Baumer, Annette;** Die auslaendische Rechtshaengigkeit und ihre Auswirkungen auf das internationale Zivilverfahrensrecht, Berlin 1999.
- Baumbach, Adolf/Lauterbach, Wolfgang/Albers, Jan/Hartmann, Peter;** Zivilprozessordnung kurz Kommentar, C. 1, München 2014.
- Broom, Herbert;** Selection of Legal Maxims, Philadelphia 1852.
- Canaris, Klaus W.;** Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Berlin 1983.
- Castel, Jean G.;** Private International Law, Toronto 1960.
- Cheshire, Geoffrey C./Fawcett, James J./Carruthers, Janeen M./North, Peter;** Private International Law, Oxford 2012.
- Coester-Waltjen, Dagmar;** Internationales Beweisrecht: Das auf den Beweis anwendbare Recht in Rechtstreitigkeiten mit Auslandsbezug, München 1983.
- Doğan, Vahit;** Milletlerarası Özel Hukuk, Ankara 2013.
- Doğan, Vahit;** “Türk Hukukunda Yabancı Derdestliğin Nazara Alınması”, MHB 2002/2, s. 121-147 (Yabancı Derdestlik).
- Dohm, Christian;** Die Einrede auslaendischer Rechtshaengigkeit im deutschen internationalen Zivilprozessrecht, Berlin 1996.
- Dönmez, İrfan;** Markalar ve Haksız Rekabet Davaları, İstanbul 1992.
- Ekşi, Nuray;** Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi, İstanbul 1996.
- Emmenegger, Susan/Tschentscher, Axel;** Art. 1-Berner Kommentar ZGB, Bern 2012.
- Geimer, Reinhold;** Internationales Zivilprozessrecht, Köln 2009.
- Geimer, Reinhold;** “Beachtung auslaendischer Rechtshaengigkeit und Justizgewaehrungsanspruch”, NJW 1984, s. 527-530 (NJW 1984).

- George**, James P.; “International Parallel Litigation-A Survey of Current Conventions and Model Laws”, *Texas International Law Journal* 2002/37, s. 499-540.
- Gözler**, Kemal; *Hukukun Genel Teorisine Giriş: Hukuk Normlarının Geçerliliği ve Yorumu Sorunu*, Ankara 1998.
- Grunsky**, Wolfgang; “Lex Fori und Verfahrensrecht”, *ZZP* 89, s. 241-259.
- Guldener**, Max; *Das internationale und interkantonale Zivilprozessrecht der Schweiz*, Zürich 1951.
- Habscheid**, Walther J.; *Schweizerisches Zivilprozess- und Gerichtsorganisationsrecht*, Basel 1986.
- Habscheid**, Walther J.; “Bemerkungen zur Rechtsaengigkeitsproblematik im Verhaeltnis der Bundesrepublik Deutschland und der Schweiz einerseits und den USA andererseits”, *FS für Konrad Zweigert zum 70. Geburtstag*, Tübingen 1981, s. 109-125.
- Habscheid**, Walther J.; “Zur Berücksichtigung der Rechtsaengigkeit eines auslaendischen Verfahrens”, *RabelsZ* 1967, s. 254-274 (Berücksichtigung der Rechtsaengigkeit).
- Hemke**, Katja; *Methodik der Analogiebildung im öffentlichen Recht*, Berlin 2006.
- Hess**, Burkhard; *Europaeisches Zivilprozessrecht*, Heidelberg 2010.
- Hochloch**, Gerhard; “Anmerkung- BGH, Urt. 12.2.1992 - XII ZR 25/91” *NJW* 1993, s. 256-257.
- Jaeckel**, Fritz; *Die Reichweite der lex-fo-ri-Regel im internationalen Zivilprozessrecht*, Berlin 1995.
- Karlı**, Abdurrahim; *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, İstanbul 2011.
- Kuru**, Baki/**Arslan**, Ramazan/**Yılmaz**, Ejder; *Medeni Usul Hukuku*, Ankara 2014.
- Kuru**, Baki; *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, C. IV, İstanbul 2001.
- Larenz**, Karl; *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, Berlin 1992.
- Leflar**, Robert A./**McDougal III**, Luther L./**Felix**, Robert T.; *American Conflicts of Law*, Virginia 1986.

- Linke**, Hartmut; “Anderweitige Rechtshaengigkeit im Ausland und inlaendischer Justizgewaehrungsanspruch”, IPRax 1994, s. 17-19.
- Magnus**, Ulrich/**Mankowski**, Peter ve diğ er yazarlar; Brussels I Regulation, München 2012.
- Musielak**, Hans J. ve diğ er yazarlar; Kommentar zur Zivilprozessordnung, München 2014 (Musielak/Yazar, Art. X).
- Münchener Kommentar zur ZPO**; München 2013 (MüKo-ZPO/Yazar, Art. X).
- Nomer**, Ergin; Milletlerarası Usul Hukuku, İstanbul 2009.
- Nomer**, Ergin; “Milletlerarası Yetki Alanında Derdestlik İtirazı”, İHFM 1959, s. 343-374 (Derdestlik İtirazı).
- Nussbaum**, Arthur; Grundzüge des internationalen Privatrechts, Berlin 1952.
- Otte**, Karsten; Umfassende Streitentscheidung durch Beachtung von Sachzusammenhaengen, Tübingen 1998.
- Payne**, Anne M.; “Doctrine of Forum Non Conveniens”, Am. Jur. 2d Courts § 115, www.westlaw.com.
- Pekcanitez**, Hakan/**Atalay**, Oğuz/**Özekes**, Muhammet; Medeni Usul Hukuku, Ankara 2013.
- Pekcanitez**, Hakan; “Bekletici Mesele”, EÜHFD 1980/I, s. 249-275 (Bekletici Mesele).
- Prütting**, Hanns/**Gehrlein**, Markus ve diğ er yazarlar; ZPO Kommentar, Köln 2014 (Prütting/Gehrlein/Yazar, Art. X).
- Radtke**, Manfred; Der Grundsatz Der Lex Fori und Die Anwendbarkeit Ausländischen Verfahrensrechts, 1982.
- Rechberger**, Walter H. ve diğ er yazarlar; Kommentar zur ZPO, Wien 2006 (Rechberger/yazar).
- Riezler**, Erwin; Internationales Zivilprozessrecht und Prozessuales Fremdenrecht, Berlin 1949.
- Rixen**, Hermann; Die Anwendung ausländischen Verfahrensrechts im deutschen Zivilprozess, Regensburg 1999.

- Romeo**, Francesco; Analogie-Zu einem relationalen Wahrheitsbegriff im Recht, Ebelsbach 1991.
- Rüssmann**, Helmut; “Die Streitgegenstandslehre und die Rechtsprechung des EuGH”, ZZZ 111, s. 399-427.
- Saenger Zivilprozessordnung: Handkommentar**; Baden-Baden 2009 (Hk-ZPO/Yazar).
- Sauer**, Wilhelm; Juristische Methodischenlehre, Aalen 1970.
- Schack**, Haimo; Internationales Zivilverfahrensrecht, München 2014.
- Schack**, Haimo; “Die Versagung der deutschen internationalen Zuständigkeit wegen forum non conveniens und lis alibi pendens”, RabelsZ 1994, s. 40-58 (Lis alibi pendens).
- Schneider**, Egon; “Wann ist die Rechtshaengigkeit auslaendischer Verfahren zu beachten?”, NJW 1959, s. 88.
- Schütze**, Rolf A.; “Die Wirkungen auslaendischer Rechtshaengigkeit in inlaendischen Verfahren”, ZZZ 104, s. 136-149 (ZZZ 104).
- Schütze**, Rolf A.; “Die Berücksichtigung der Rechtshaengigkeit eines auslaendischen Verfahrens”, NJW 1963, s. 1486-1487 (NJW 1963).
- Schütze**, Rolf A.; Rechtsverfolgung im Ausland- Prozessführung vor auslaendischen Gerichten und Schiedsgerichten, Berlin 2009 (Rechtsverfolgung im Ausland).
- Seviğ**, Muammer R.; Türkiye Cumhuriyeti Kanunlar İhtilafı Kaidelerinin Sentezi, İstanbul 1941.
- Simons**, Thomas/**Hausmann**, Rainer ve diğer yazarlar; unalex Kommentar zur Brüssel I-VO und zum Übereinkommen von Lugano, München 2012 (Yazar, unalex Kommentar zur Brüssel I-VO, Art. X).
- Stein**, Friedrich/**Jonas**, Martin ve diğer yazarlar; Kommentar zur ZPO, Tübingen 2005 (Stein/Jonas/Yazar, Art. X).
- Straeuli**, Hans/**Messmer**, Georg/**Wiget**, Felix; Kommentar zur Zürcherischen Zivilprozessordnung, Zürich 1982.
- Şanlı**, Cemal/**Esen**, Emre/**Ataman-Figanmeşe**, İnci; Milletlerarası Özel Hukuk, İstanbul 2013.
- Tanriver**, Süha; Medeni Usul Hukukunda Derdestlik İtirazı, Ankara 2007.

Thomas, Heinz/Putzo, Hans ve diğer yazarlar; Zivilprozessordnung, München 2014 (Thomas/Putzo/Yazar, Art. X).

Türk Hukuk Lûgati; Ankara 1991.

Üstündağ, Saim; Medeni Yargılama Hukuku, İstanbul 1997.

Vogel, Oscar; “Rechtshaengigkeit und materielle Rechtskraft im internationalen Verhaeltnis”, SJZ 1990, s. 77-85.

Walder, Hans U.; Einführung in das internationale Zivilprozessrecht der Schweiz, Zürich 1989.

Walker, Wolf D.; “Die Streitgegenstandslehre und die Rechtsprechung des EuGH - nationales Recht unter gemeineuropaeischem Einfluss”, ZZP 111, s.429-454.

Zitelmann, Ernst; Lücken im Recht, Leipzig 1903.

Zöller, Richard ve diğer yazarlar; Zivilprozessordnung: ZPO Kommentar, Köln 2014 (Zöller/Yazar, Art. X).

İnternet Siteleri

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070

<http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

www.kararevi.com

www.legalbank.net

www.westlaw.com

<http://curia.europa.eu/juris/>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

<http://www.rgz-rgst.degruyter.de>